

Державний університет “Львівська політехніка”

Інститут гуманітарної освіти

На правах рукопису

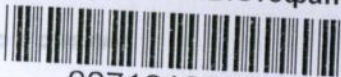
БОНДАРЕНКО Костянтин Петрович

**ДІЯЛЬНІСТЬ ОРГАНІЗАЦІЇ УКРАЇНСЬКИХ НАЦІОНАЛІСТІВ
НАПЕРЕДОДНІ І ПІД ЧАС ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ /1938-1945/:
ПОЛІТИЧНИЙ ТА ВІЙСЬКОВИЙ АСПЕКТИ**

Спеціальність: 20.02.22 — Військова історія.

Автореферат дисертації
на здобуття наукового ступеня
кандидата історичних наук.

Дисертація

00710165 (K)

Роботу виконано на кафедрі історичних наук і техніки Інституту гуманітарної освіти Державного університету "Львівська політехніка".

Науковий керівник:

доктор історичних наук,
професор **Леонтій Євгенович ДЕЩИНСЬКИЙ**.

Офіційні опоненти:

1. Доктор історичних наук, завідувач кафедри етнології Львівського державного Університету ім.І.Франка, професор **Степан Арсентійович МАКАРЧУК**, м.Львів;
2. Кандидат історичних наук, завідувач відділу науково-інформаційних видань Інституту українознавства ім.І.Крип'якевича НАН України **Микола Романович ЛИТВИН**, м.Львів

Провідна організація - Чернівецький державний Університет ім.Ю.Федьковича.

Захист відбудеться 28 березня 1997 року о 14 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 04.06.02 у Державному університеті "Львівська політехніка" (290646, Львів-13, вул.С.Бандери, 12, ауд 225 головного корпусу).

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Державного університету "Львівська політехніка" (вул.Професорська.1).

Автореферат розіслано лютого 1997 року.

Вчений секретар Спеціалізованої вченої ради, кандидат філософських наук, полковник **В.І.ГУСЕВ**

АКТУАЛЬНІСТЬ ПРОБЛЕМИ. За останні роки українські історики розглянули чимало ідеологічних догм та по-новому осмислили ряд подій вітчизняної та світової історії. Чи не найбільшою мірою це стосується історії ХХ ст., яка у недавні часи перекручувалася або замовчувалася на догоду існуючому режиму. Згідно з офіційною радянською історіографією та пропагандистськими настановами, прагнення до незалежності обов'язково розглядалося як прояв "буржуазного націоналізму", а тому гнівно засуджувалося і викорінювалося. Окрім того, було вироблено чітку схему історії війни "радянського народу" проти німецьких загарбників, у якій не було місця для українського національно-визвольного руху. Так само ігнорують українські визвольні сили більшість західних видань, присвячених Другій світовій війні: дається взнаки гегелівський поділ націй на "історичні" та "неісторичні".

Не дивно, що проблема, винесена у заголовок дисертаційного дослідження, донедавна або не розглядалася взагалі, або розглядалася досить односторонньо, на догоду тим чи іншим партійним принципам. Фактично лише в умовах незалежної української держави з'явилася реальна можливість вивчати та акумулювати досвід минулих поколінь борців за державність, враховуючи допущені ними помилки. Де-факто виявилася реабілітованою Організація Українських Націоналістів, хоча й досі немає юридично оформленого рішення про її реабілітацію. Нова генерація українців після розвалу Радянського Союзу постала перед необхідністю пошуку нових орієнтирів та нових ідеалів.

Все це робить надзвичайно актуальним вивчення досвіду українських рухів за незалежність у першій половині ХХ століття — насамперед Організації Українських Націоналістів: досвіду розбудови державного

апарату, дипломатичної служби, збройних сил тощо. Адже ОУН, активно змагаючи до встановлення Української Самостійної Соборної Держави, розробила чимало законопроектів /у тому числі — проект Конституції/, ідейно-теоретичних матеріалів, які, без сумніву, не зайве врахувати у наш час.

Окрім того, історія ОУН є ще одним свідченням того, наскільки згубними є суперечки та протистояння в державницьких структурах, наскільки трагічним може стати конфлікт всередині українського політикуму за умов ворожнечі яскравих особистостей, політиків вищого рангу /а екстраполюючи на сьогодення — і гілок влади/.

Також досвід ОУН переконливо показує: здобуття та зміцнення державності можливе лише за умови опертя на власні сили, а не сили іноземні.

Ці та багато інших моментів свідчать про актуальність теми та про доцільність вивчення історії ОУН.

ОБ'ЄКТОМ НАУКОВОЇ РОБОТИ є Організація Українських Націоналістів, очолювана полковником Андрієм Мельником, а також її керівні структури — Провід Українських Націоналістів і Крайовий Провід.

ПРЕДМЕТОМ ДОСЛІДЖЕННЯ є внутрішні процеси в Організації Українських Націоналістів у роки Другої світової війни, концепція державотворення і військового будівництва, розроблені ОУН, проблеми розколу Організації у 1940 р. і протистояння між фракціями, процес переходу українського націоналістичного руху від політики лояльності щодо Німеччини до протинімецького Руху Опору. Значна увага приділяється еволюції ідейних засад ОУН.

ХРОНОЛОГІЧНІ ТА ТЕРИТОРІАЛЬНІ РАМКИ ДИСЕРТАЦІЇ охоплюють другу половину 1938 р. /після смерті Є. Коновальця та обрання Головою ПУН А. Мельника/ — першу половину 1945 р. /до закінчення Другої світової війни

в Європі/. Діяльність ОУН показано як в умовах еміграції, так і безпосередньо на теренах України. Особливо наголошується на принципі соборництва українських земель, який був визначальним в політиці ОУН.

СТАН НАУКОВОГО РОЗРОБЛЕННЯ ТЕМИ. Вивчення історії Організації Українських Націоналістів почалося у перші повоєнні роки, однак спроби створення єдиного синтетичного курсу історії ОУН робилися й напередодні війни. (1). Як правило, перші праці з даної тематики були досить поверховими і тенденційно висвітлювали певні спірні моменти. (2). Тому доводиться говорити не про дослідницький, а про до певної міри ідеологічно-пропагандистський характер цих робіт. Це було обумовлено повоєнним станом українського політичного суспільства, яке здебільшого мусило емігрувати і максимально пристосовуватися до західного стилю життя, відмовляючись від старих тоталітарних засад в ідеології і творячи певний історичний міф, який мав би вплинути на імідж тієї чи іншої політичної структури в очах Заходу. Водночас відзначимо, що обидва відлами ОУН намагалися будь-якими способами підняти свій власний рейтинг, навіть за рахунок "очорнювання" своїх суперників.

1. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України. — Ф. 3833. — Оп. 1. — Спр. 20. — Арк. 16-17. У листі В. Федака-"Граба" до Я. Стецька-"Карбовича", датованому 29. УШ. 1941 р. йдеться про те, що львівський адвокат С. Шухевич працював над багатотомною "Історією ОУН". Однак доля проекту нині, на жаль, не відома.

2. ОУН у війні 1939-1945. — На чужині, 1946; Степовий Ю. Син Закарпаття. — На чужині, 1947; Шуляк О. В ім'я правди. — Роттердам, 1947; Михайлюк Б. Бунт Бандери. — На чужині, 1951; ОУН 1929-1954. — На чужині, 1955; Лебедь М. УПА: Українська Повстанська Армія. — На чужині, 1946. та ін.

ЛНБ ім. В. Стефаніка
АН України

Починаючи з 50-х років дискусія з найбільш спірних проблем історії ОУН розгортається між двома найяскравішими дослідниками питання З. Книшем та П. Мірчуком. Перший відстоював офіційну точку зору мельниківської ОУН, другий — її політичних суперників. (1). Але як праці П. Мірчука, так і праці З. Книша позначені, попри їх безсумнівну історіографічну та джерельну вартість, значною долею суб'єктивізму та політиканства, що є недопустимим в історичній науці. Досить часто П. Мірчук висуває апріорні, не підтверджені документально звинувачення у безоглядній колаборації мельниківської ОУН з німецьким окупаційним режимом, повторює і абсолютно безкритично подає читачам давно спростовані версії про зв'язки окремих членів ПУН з польськими спецслужбами тощо. У той же час З. Книш не менш активно порушує принцип презумпції невинності і предсталає заплутані справи загибелі ряду членів мельниківського Проводу як злочини, вчинені руками бандерівської ОУН. При цьому історичні гіпотези, що мають право на існування, подаються як події, що справді мали місце. Окрім того, З. Книш досить суб'єктивно і навіть карикатурно представляє постаті С. Бандери, Я. Стецька, Р. Ярого і водночас гіперболізує значення у подіях часів війни А. Мельника і ряду осіб з його оточення.

1. Книш З. Б'є дванадцята. — Торонто, 1963; Книш З. В сутінках зради. Вбивство комісара Чехівського на тлі зради Романа Барановського. — Торонто, 1974; його ж. — На порозі невідомого. Спогади з 1945 року. — Париж, 1955; його ж. ОУН у другій світовій війні. // Календар-альманах "Нового Шляху" на 1979 р. // Торонто, 1978. — С. 53-82; його ж. Перед походом на Схід. — В 2-х тт. — Вінніпег, 1961; його ж. Розбрат. — Торонто, 1964; його ж. Так перо пише. — Торонто, 1965; Мірчук п., Нарис історії Організації Українських Націоналістів. — Т. 1. — Мюнхен, 1966; його ж. Революційний змаг за УССД /Хто такі "бандерівці", "мельниківці", "двійкарі"/ . — У 2-х тт. — Нью-Йорк — Торонто — Лондон, 1985, та інші праці.

Чималу історіографічну цінність мають праці інших істориків з середовища української діаспори — З. Городиського, В. Вериги, Я. Гайваса, Т. Гунчака та ін.(1)

Досить значну увагу приділяли вивченню питання діяльності ОУН дослідники радянського періоду, однак в силу різних причин їх праці позначені відвертим негативізмом у сприйнятті ОУН та націоналізму взагалі.

(2). Праці радянських істориків, що писалися з огляду на пануючі ідеологічні догми, були покликані викрити “буржуазну” суть українського націоналізму. У 1944-1948 рр. для позначення значно перебільшеного явища української колаборації у роки Другої світової війни було винайдено безглуздий термін “українсько-німецькі буржуазні націоналісти”. Згодом досить популярною була тема “антинародної політики”, “кривавих злочинів”, “прислужництва фашистам”.

Радянська історіографія відмовляла українським націоналістам у праві іменуватися учасниками антинацистського руху Опору, заперечувала конструктивізм Української Повстанської Армії та Організації Українських Націоналістів, змальовувала український визвольний рух як “німецьку авантюру”, штучне явище.

1. Городиський З. Українська Національна Рада. — К., 1993; Верига В. Втрати ОУН у Другій світовій війні. — К., 1994; Шумелда Я. Генерал Микола Капустянський. — Мюнхен, 1985; Гунчак Т., Україна у ХХ столітті. — К., 1992; його ж. В мундирах ворога. — К., 1994; Косик В. Україна і Німеччина у другій світовій війні. — Париж — Нью-Йорк — Львів, 1993.

2. Чередниченко В. Націоналізм проти нації. — К., 1972; його ж. Анатомія предателства. — К., 1983; його ж. Контрреволюція на експорт. — К., 1985; Орленко В. Операція без пострілу. — К., 1978; Дмитрук К. Безбатченки. — Львів, 1974; його ж. Приречені. — Львів, 1981; Римаренко Ю. Український буржуазний націоналізм — ворог інтернаціонального єднання трудящих. — К., 1972; Масловський В. Дорога в безодню. — Львів, 1978; його ж. В боротьбі з ворогами соціалізму: очерки історії класової боротьби на селі в період побудови основ соціалізму в західних областях України 1939-1950. — Львів, 1984.

Лише зі здобуттям Україною незалежності з'явилася можливість комплексного та всестороннього вивчення матеріалів, що стосуються українських визвольних змагань у першій половині ХХ століття, зокрема діяльності Організації Українських Націоналістів. Але перші праці українських дослідників, що претендували на об'єктивність у виствітленні тих чи інших аспектів, засвідчили: українська історична наука йде у фарватері діаспорних праць, не завжди вивляючи критичний підхід до всього того, що створено в діаспорі. Новітні праці українських істориків пострадянської та посттоталітарної доби, присвячені висвітленню проблем націоналістичного руху, часто страждають компілятивністю та недостатнім опертям на джерельну базу.

Однією з перших робіт, що претендують на об'єктивність, стала праця Ю. Киричука "Історія УПА". (1). Спроба відходу від вироблених в діаспорі концепцій історії визвольного руху та критичного сприйняття подій часів Другої світової війни викликала різку критику різноманітних політичних сил, що засвідчило велику зацікавленість українського суспільства у піднятій проблемі.

Дещо згодом В. Іванишин зробив спобу аналізу кризових явищ в історії ОУН і запропонував своє бачення моделі примирення, яка, на нашу думку, є більш прийнятною саме у середовищі істориків —дослідників даної проблеми. (2). Приблизно у цей же час проблему конфліктів /у тому числі розколів/ у середовищі українських політичних структур міжвоєнного часу та періоду війни розробляють львівські дослідники Л. Дещинський, М. Швагуляк та О. Зайцев. (3).

1. Киричук Ю. Історія УПА. — Тернопіль, 1991; його ж. УПА у боротьбі за незалежність. // Незалежність. — 1991. — NN 1-5.

2. Іванишин В. Нація. Державність. Націоналізм. — Дрогобич, 1992. Дещинський Л. Перші загони УПА на теренах Південної Волині. // Державність. — 1992. — N 4 (71). — С. 45-46.

3. Швагуляк М. Партійні поділи і загальнонаціональні інтереси. // Сучасність. — 1995. — N 2. — С. 77-82; Зайцев О. Націоналізм і національна демократія: витоки конфлікту. // Сучасність. — 1994. — N 2. — С. 70-76.

У середині 90-х років чи не найбільше уваги питанню діяльності Організації Українських Націоналістів напередодні і під час Другої світової війни присвятив Б. Червак. (1). Йому належить заслуга відродження та повернення незаслужено забутих імен ряду політиків — членів ОУН, зокрема, М. Сціборського. У своїх працях Б. Червак приділяє значну увагу ідеологічним засадам українського націоналізму, теорії націократії, що була домінуючою течією у вітчизняному націоналістичному русі у роки війни. Але його праці позбавлені критичного підходу і не переобтяжені аналітичним матеріалом.

Для іншого дослідника, О. Багана, досить характерними є компілятивність суджень та спроба прищепити на нинішньому українському ґрунті й без того активно пропаговані концепції П. Мірчука. (2).

Досить помітним явищем в українській історичній науці став вихід монографії А. Дуди та В. Старика "Буковинський курінь". (3). Автори виходять за межі усталеного трактування Буковинського куреня як військової одиниці, що діяла наприкінці 1941 року. Вони показують процес становлення куреня, його передісторію та традиції, на яких він базувався, прослідковують долю членів ОУН — учасників куреня.

Доводиться відмітити ту особливість, що у сучасній історіографії проблеми дуже мало серйозних праць, базованих на джерельному, насамперед архівному матеріалі.

Іноземні автори також досить багато уваги приділили питанням українського націоналістичного руху.

1. Червак Б. Державницький чин Миколи Сціборського. — К., 1996; його ж. Український націоналізм. Дослідження, інтерпретації, портрети. — Дрогобич, 1996.

2. Баган О. Націоналізм і націоналістичний рух. — Дрогобич, 1994.

3. Старик В., Дуда А. Буковинський курінь. — Чернівці — К., 1995.

Чи не вперше спробу комплексного показу подій в Україні /з акцентом на тому, що це — частина СРСР/ зробив англійський дослідник А. Даллін у праці "Німецьке панування в Росії". (1). Праця А. Далліна майже одразу після виходу в світ була розкритикована — причому не лише українськими істориками. Головна її хиба — недостатня увага до національних рухів, уявлення про СРСР як унітарну державу.

Значним кроком вперед була праця американського дослідника Дж. Армстронга "Український націоналізм". (2). Дж. Армстронг опирається в дослідженні на широкий джерельний матеріал, використовує спогади очевидців. Він з симпатією ставиться до боротьби українців за свою незалежність, ідучи врозріз із пануючими в американській науці тенденціями /очевидно, дається взнаки каталонське походження Армстронга/. Автор намагається бути досить об'єктивним, і для пояснення феномену українського націоналізму робить широкі екскурси не лише в історію, але й у географію України, зупиняється на проблемі взаємозв'язку релігій та націоналістичних теорій.

У останні десятиліття українські автори видали чимало праць англійською мовою. Вартим уваги є збірник статей під загальною редакцією Ю. Башика "Україна під час Другої світової війни: історія та її наслідки", що містить ряд праць з проблем українського націоналізму. (3). Зокрема тут широко дискутується табуована в українській істотографії тема колабораціонізму.

-
1. Dallin A. German Rule in Russia 1941-1945: The Study of Occupation Policies. — Boulder, 1981. — 2-nd ed. (first edition — 1954).
 2. Armstrong J. A. Ukrainian Nationalizm. — New York, 1963. —2-nd ed.
 3. Bashyk Yu (editor). Ukraine During World War II: History and its Aftermath. A Symposium — Edmonton, 1986.

У польській історіографії даної проблеми варто відзначити праці Р. Тожецького, що вже протягом кількох десятиліть є прихильником українсько-польського національного примирення. Особливо цінними є його праці “Українське питання в політиці Третього Рейху” та “Поляки і українці у Другій світовій війні”, де чимало місця відведено висвітленню діяльності Організації Українських Націоналістів і, зокрема, її мельниківській фракції. (1).

Досить об'єктивно висвітлено процеси всередині ОУН у праці іншого польського історика Т. А. Ольшанського “Історія України ХХ століття”. Хоч автор іноді плутається у складних стосунках лідерів ОУН з нацистськими структурами, що призводить до несподіваних казусів. (2).

У беларуській історіографії питання висвітлено досить погано, що не може не дивувати: загони шуцманшафту, вербовані часто з середовища українських націоналістів-мельниківців, залишили глибокий слід у історії Беларусі. Чи не найпомітнішою працею з даної проблеми є книга Ю. Туронка “Беларусь під німецькою окупацією”, де поряд з діяльністю українських загонів шуцманшафту розглядаються проблеми приєднаних до райхскомісаріату “Україна” південних районів Беларусі та взаємодія між націоналістичними рухами України та Беларусі. (3). Чимало уваги у зарубіжних виданнях приділяється вивченню феномену націоналізму. (4).

-
1. Torzecki R. Kwestia Ukraińska w polityce III Rzeczy 1939-1945. — Warszawa, 1972; його ж. Polacy i Ukraińcy w II Wojnie Światowej. — Warszawa, 1993.
 2. Olszański T. A. Historia Ukrainy XX wieku. — Warszawa, 1994.
 3. Туронак Ю. Беларусь пад нямецкай акупацыяй. — Менск, 1993.
 4. Gellner E. Nations and Nationalism. — Oxford, 1983; Greenfeld L. Nationalism: Five Roads to Modernity. — Cambridge, 1992; Kohn H. Nationalism: its Meaning and History. — Princeton, 1995; Sugar P. Ethnic Conflicts and Diversity in Eastern Europe. — Santa Barbara, 1980; Sugar P. (ed.). Eastern European Nationalism in the 20-th century. — Washington, 1995.

Українські історики переважно констатують наявність чи відсутність націоналістичних течій в нашому суспільстві і обмежуються описом дій тих чи інших націоналістичних чинників, тобто, звертаються більше до наслідків, аніж до причин і витоків явища. На загальному фоні виділяються історіософські праці Я. Дашкевича та Я. Грицака. (1).

Побіжний погляд на сучасний стан розробки теми та на загальні тенденції в історичній науці свідчить: проблема дослідження українського національно-визвольного руху та його окремих складових далеко не вичерпана, а перебуває лише на початковій стадії серйозного наукового вивчення.

МЕТА І ЗАВДАННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ. Виходячи з актуальності обраної теми і враховуючи недостатню вивченість проблеми, автор прагнув показати цілісну картину діяльності ОУН напередодні і в роки Другої світової війни. Не претендуючи на вичерпне висвітлення теми, дисертант поставив перед собою такі завдання:

- зробити спробу творення об'єктивної концепції діяльності ОУН у зазначений період;
- показати суть процесів всередині Проводу Українських Націоналістів, їх зовнішню екстраполяцію, вплив на хід подій в ОУН;
- з'ясувати причини розколу ОУН 1940 року;
- показати роль і місце певних осіб /А. Мельник, С. Бандера, Я. Барановський, Р. Ярий, О. Кандиба та ін./ в процесах, які мали місце в ОУН наприкінці 30-х — початку 40-х рр;
- показати еволюцію ОУН та українсько-німецьких стосунків у роки війни: від цілковитої лояльності до антинімецького резистансу;
- розкрити питання діяльності збройних формувань, створених та керованих Організацією Українських Націоналістів в роки Другої світової війни.

1. Дашкевич Я. Дослідження націоналізму. Вступні зауваги. // Україна в минулому. — Вип. 7. — К. — Львів, 1995. — С. 7-17.; Грицак Я. Нарис історії України. Формування модерної української нації XIX-XX століття. — К., 1996.

МЕТОДОЛОГІЧНОЮ ОСНОВОЮ НАУКОВОЇ РОБОТИ є принцип об'єктивності у висвітленні даної проблеми; позиція історичної правди та українського патріотизму; логічний, порівняльний та співставовий методи.

ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ДОСЛІДЖЕННЯ. Основними джерелами написання дисертації послужили тардиційні комплекси історичних матеріалів: а/ опубліковані документи з історії ОУН (1).; б/ виявлені автором нові документи з архівних фондів; в/ преса ОУН та інших політичних структур періоду Другої світової війни; г/ мемуарна література; (2). а також д/ меморіальні збірники. (3).

1. Біла книга ОУН: Бунт Яри — Бандери — Габрусевича. Б/м, [1941]; На руках Бандери українська кров. — Б/м, [1941]; Чому дійшло до чистки в ОУН? — Б/м, [1941]; ОУН у світлі постанов Великих Зборів, конференцій і інших документів з боротьби. — Б/м., 1955; Літопис Української Повстанської Армії. — Т. 1. — Торонто, 1989; Т. 2. — Торонто, 1985; Т. 6. — Торонто, 1983; Т. 7. — Торонто, 1983; Т. 8. — Торонто, 1980; Т. 12. — Торонто, 1991; Українська суспільно-політична думка 20 століття. /ред. Т. Гунчак, Р. Сольчаник. — Т. 2, 3. — Нью-Йорк — Париж, 1983; Нюрнберзький процес над головними німецькими військовими злочинцями. Сборник материалов в 7 томах. — Т. 2. — М., 1958; Львівщина у Великій Вітчизняній війні. — Львів, 1968.

2. Гайвас Я. Коли кінчалася епоха. — Чикаго, 1964; Мартинець В. Brätz. — Штутгарт, 1946; Гіммельрайх К. Спогади командира відділу особливого призначення "УПА-Схід". // Літопис Української Повстанської Армії. — Т. 15. — Торонто, 1987; Касіян С. Вогонь родиться з іскри. — Торонто, 1967; Товстюк К. Спогад про тих, хто зі смертю став на прою. // Самостійна Україна. — 1993. — N 1.; Heike W. D. The Ukrainian Division "Galicia". — Toronto-Paris-München, 1988.

3. Євген Коновалець та його доба. — Париж, 1974; Непогасний огонь віри. Збірник на пошану полковника А. Мельника. — Париж-Лондон, 1975; На зов Києва. — Торонто, 1985; ОУН 1929-1954. — На чужині, 1955; Париж — Олегові Штулеві. — Париж, 1978.

Автором критично вивчено і широко залучено джерела. Досить цінним матеріалом є німецькі і радянські документи, які дозволяють подивитися на український національно-визвольний рух очима чужинців. Важливим джерелом є програмові документи обидвох відламів ОУН, оскільки їх аналіз дозволяє прослідкувати характер відмінностей між двома фракціями націоналістичної організації. Не менш важливими є офіційні звернення голови ПУН А. Мельника, меморандуми, листівки, агітаційно-пропагандивні матеріали. Вони дають можливість відтворити процес еволюції ідей в середовищі ОУН-м в сторону радикалізації.

Автор, досліджуючи проблему, вивчив фонди Центрального державного архіву вищих органів влади і управління України: "Крайовий Провід Організації Українських Націоналістів /ОУН/ на західноукраїнських землях" та "Головна Управа дивізії СС "Галичина" (1)., фонд Центрального державного архіву громадських об'єднань України "Колекція документів періоду Великої Вітчизняної війни 1941-1945 рр." (2)., дев'ять фондів Центрального державного історичного архіву України у Львові (3)., два фонди Державного архіву Львівської області /колишній обласний партархів/ (4). та один фонд Національного архіву республіки Беларусь /м. Мінськ/ (5).

-
1. ЦДАВОВ України. — Ф. 3833, 3971.
 2. ЦДАГО України. — Ф. 57.
 3. ЦДІА України у Львові. — Ф. 201, 205, 309, 359, 371, 388, 389, 408, 601.
 4. ДАЛО. — Ф. П-3, П-5001.
 5. НАРБ. — Ф. 3500.

Виявлені автором документи дозволяють по-новому розкрити досліджувану проблему. Ряд документів вперше вводяться у науковий обіг у даній дисертації. Більшість висновків, які дозволяють переглянути усталені концепції діяльності ОУН під час війни, зроблено автором саме на основі вперше введених у науковий обіг нових архівних матеріалів.

Автором вивчено та проаналізовано значну кількість періодичних видань. Серед них: "Націоналіст", "Націоналістична Пресова Служба", "Українське Слово", "Зрив", "Пролом", "Бюлетень", "Розбудова Нації", "Наступ"/, і видання політичних суперників ОУН/ видавана гетьманцями "Нація в Поході", консервативно-монархічна "Батава", монархічний "Хліборобський Шлях" тощо/, і офіціози періоду німецької окупації/ "Краківські вісті", "Львівські вісті", "Зборівські віті", "Нова доба", "Рогатинське слово", "Українська дійсність", "Нове українське слово", "Уманський голос" та інші/. Досить цікавими виданнями є прихильні до мельниківців "Оборона України" та редагована У. Самчуком "Волинь". Преса дозволяє прослідкувати розвиток подій у хронологічному порядку, відтворити психологічне сприйняття того чи іншого історичного моменту сучасниками, а також полегшує завдання порівняти організаційні процеси з основними світовими подіями.

Вагомим джерелом є мемуарна література, вивчена автором. Цілий ряд моментів у історії ОУН /як конференції 1942 року, переговори між відламами ОУН у 1943 р., діяльність ПУН у 1943-1944 рр. / взагалі висвітлені лише у мемуаристиці. Однак мемуари, як правило, позначені певним суб'єктивізмом у сприйнятті тих чи інших людей чи подій. Тому до цього джерела варто ставитися зі значною мірою обережності, застосовуючи при вивченні порівняльний метод. При висвітленні суперечливих моментів автор намагався показувати різні точки зору на ту чи іншу проблему.

Меморіальні збірники, присвячені спогадам про ту чи іншу особу, грішать односторонністю та безкритичним підходом, що не сприяє об'єктивному

висвітленню проблеми. Однак у цих збірниках, як правило, міститься чимало фактичного матеріалу, який також висвітлено у дисертаційній роботі.

Використання матеріалу історичних джерел є основою даного дослідження. Завдяки їм автор має змогу висвітлити перебіг подій, провести їх аналіз, зробити висновки.

НАУКОВА НОВИЗНА ДИСЕРТАЦІЙНОЇ РОБОТИ. Дана робота — це, фактично, перша спроба дослідження маловивченої в українській науці теми діяльності Організації Українських Націоналістів напередодні і в роки Другої світової війни. Автор, використовуючи маловідомі матеріали, вносить значні корективи у вироблену на сьогодні концепцію розвитку національно-визвольних змагань в Україні в першій половині ХХ століття.

ПРАКТИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ. Дисертаційна робота містить ряд положень, що можуть бути використані у сучасному політичному житті України, оскільки за останні десятиліття рівень політичної культури та загроза конфліктних ситуацій у громадсько-політичних організаціях залишилися на тому рівні, що й у період Другої світової війни. Дані матеріали можуть бути використані для написання узагальнюючих праць з історії України та при викладанні нормативних курсів у загальноосвітніх установах.

СТРУКТУРА РОБОТИ. Дисертація побудована за проблемно-хронологічним принципом розділів, висновків, додатків та списку використаних джерел і літератури.

АПРОБАЦІЮ ДИСЕРТАЦІЇ здійснено шляхом її обговорення та рекомендації до захисту кафедрою історії України, науки і техніки Інституту гуманітарної освіти Державного університету “Львівська політехніка”, а також через виклад основних положень дисертаційної роботи на ряді наукових конференцій та у наукових публікаціях.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтовується актуальність теми дослідження, визначені об'єкт,

предмет, мета і завдання роботи. Окреслено ступінь вивченості та джерельну базу теми. Охарактеризовано наукову новизну та практичне значення праці.

ПЕРШИЙ РОЗДІЛ “Політичні процеси в Організації Українських Націоналістів напередодні та на початку Другої світової війни” присвячено розгляду діяльності ОУН у 1938-19412 роках, тобто у період від смерті Є. Коновальця до початку німецько-радянської війни.

У розділі детально розглядаються внутрішні процеси в Проводі Українських Націоналістів, протистояння між можливими політичними спадкоємцями Є. Коновальця. Основними політичними фігурами цього періоду виступають О. Сенік, Я. Барановський, та Р. Ярій, які, власне, і визначали основну політику ОУН у наступні два роки.

Напередодні німецько-радянської війни українські націоналісти мали ілюзорні плани щодо союзу з Німеччиною та побудови за її допомогою незалежної Української держави, яка мала згодом увійти у пропаговану А. Гітлером систему “ Нової Європи”. Майбутня держава мала носити авторитарний, тоталітарний, корпоративний характер. З цього випливали подальші дії та орієнтація А. Мельника і ПУН.

Події березня 1939 року на Закарпатті, коли А. Гітлер фактично “подарував” українську територію своєму союзникові М. Горті, практично не дали жодного політичного уроку для ПУН. Голова ПУН не зробив жодного реального кроку для забезпечення поля для паралельних дій у випадку програшу німецької “карти”. Безумовна орієнтація на Німеччину розв’язувала руки самій Німеччині, оскільки дозволяла трактувати українських націоналістів як “несерйозних” партнерів.

1939 рік знову висунув на перший план проблему організаційної єдності. Аналітики з українських видань вже на початку 1939 року відзначили, що "існує, властиво, дві ОУН". (1). При цьому вказувалося на гострі і давні розбіжності між ПУН та Крайовим Проводом. Суперечності дедалі поглиблювалися. Однак вони не знайшли свого вираження на Другому Великому Зборі Українських Націоналістів /ВЗУН/ у 1939 році у Римі. Представники Крайового Проводу на ВЗУН були у меншості і не наважилися виступити з критикою існуючого стану речей.

Невдовзі після проведення ВЗУН розпочалася Друга світова війна. Падіння Польщі призвело до перенесення основних подій українського політичного життя на прикордонні з Україною терени. Окрім того, з польських тюрем вийшло чимало активістів-"крайовиків". ПУН організував їх відпочинок у Словаччині, де не без впливу Р. Ярого почав організовуватися гурток молодих націоналістів, що переріс у опозицію до політики ПУН. На чолі цієї опозиції став С. Бандера.

Зустріч С. Бандери та А. Мельника у січні 1940 року і їх дискусія виявили, що обидва політики стоять на різних ідеологічних /але не ідейних!/ засадах. А. Мельник не сприйняв запропонованих С. Бандерою стратегії і тактики боротьби. Але головна суперечка полягала у особистісних моментах: А. Мельник навідріз відмовився усунути з Проводу ряд осіб, зокрема Я. Барановського.

10 лютого 1940 року у Кракові С. Бандера та члени опозиції створили Революційний Провід ОУН, залишаючи за А. Мельником право приєднатися до них. 5 квітня 1940 р. відбулася чергова зустріч А. Мельника та С. Бандери, внаслідок якої обидва лідери взаємовиключили один одного з ОУН.

У червні 1940 р. конфлікт було майже полагоджено. З ОУН мали вийти Я. Барановський та О. Сенік. Натомість РП ОУН мав увійти в ПУН. Однак у серпні 1940 р. прихильники А. Мельника порушили перемир'я і поглибили розкол, який став незворотнім.

1. Тривар Р. Барановська яда без маски // Нація в Поході. — 1939. — N 4. — С. 15.

Ситуація 1940 р. є досить парадоксальною: якщо на початку розколу вина, безумовно, лежала на прихильниках С. Бандери, то у серпні деструктивну позицію зайняли прихильники А. Мельника. Це робить майже неможливою відповідь на питання: "Хто винен?"

1940 рік продемонстрував, що на українській політичній арені з'явилося дві організації з однією назвою та аналогічними програмовими засадами. Обидві ці організації розглядали себе союзниками Німеччини і поклали великі надії на німецько-радянське протистояння. Однак ці ж організації розпочали серйозну боротьбу між собою, при цьому не вибираючи засобів і не гребуючи жодними методами, що, безумовно, йшло на шкоду українському національно-визвольному рухові.

ДРУГИЙ РОЗДІЛ. "Внутрішня та зовнішня політика Організації Українських Націоналістів у роки німецько-радянської війни" висвітлює події 1941-1945 років /від нападу Німеччини на СРСР до закінчення Другої світової війни в Європі/.

Розділ починається з аналізу ситуації в середовищі мельниківської ОУН на початку війни та її ставлення до бойових дій. Відзначеться, що члени ОУН сприйняли початок війни з ентузіазмом. Постійно робиться наголос на пошуку шляхів примирення між ворогуючими відлами ОУН, зокрема на рівні низових осередків.

30 червня 1941 року у Львові члени бандерівської ОУН проголосили незалежність України. Мельниківці погодилися визнати проголошену державу за умови її підтримки українським населенням. Згодом член ОУН-м І. Рогач отримав пропозицію ввійти в уряд і обійняти пост міністра пропаганди.

Але мельниківці мали дещо інші стратегічні плани. Вони вважали, що незалежність України має бути проголошена у Києві і розбудова апарату повинна йти по лінії чіткої вертикалі. Тому до Києва було кинуте основні

сили Проводу Українських Націоналістів, зокрема членів ПУН О. Сеніка, О. Кандибу, М. Сціборського.

Влітку 1941 року по Україні прокотилася хвиля замахів і вбивств видатних діячів ОУН /мельниківців/. На Волині було вбито І. Шубського, І. Мицика, братів Пришляків, О. Гадуса. 30 серпня 1941 року у Житомирі за нез'ясованих оставин гинуть О. Сенік та М. Сціборський. Всі ці вбивства було приписано бандерівській ОУН, яка, однак, рішуче відкинула всі звинувачення.

5 жовтня 1941 року у Києві стараннями члена ПУН О. Кандиби було створено передпарламент України — Українську Національну Раду на чолі з проф. М. Величківським. Члени ОУН за короткий час відродили культурне і політичне життя столиці України, налагодили адміністрацію на місцях, відкрили широку мережу просвітніх закладів по всій території України.

Наприкінці 1941 року німецька адміністрація, що прийшла на зміну військовому режиму, ввійшла в конфлікт з ОУН і розпочала репресії у середовищі націоналістів. Було закрито УНРаду та легальні націоналістичні видання, ліквідовано організації, що перебували під контролем мельниківців. У січні-лютому 1942 року у Бабиному Яру було проведено масові розстріли українських націоналістів /серед них — О. Теліга, І. Ірлявський, І. Рогач та ін./ . В зв'язку з цим ОУН йде у підпілля, не полишаючи надії на те, що у такої культурної нації, як німецька, запанує здоровий глузд.

У першій половині 1942 року думки щодо подальшої тактики ОУН розділилися. А. Мельник та значна частина Проводу настоювали на подальшому легальному статусі ОУН і розпочали меморандумну акцію, звертаючись з різноманітними документами до високопоставлених чиновників Третього Рейху та його сателітів. Друга частина, репрезентована О. Кандибою та його найближчим оточенням, виступала за негайну радикалізацію ОУН і перехід до антинімецького опору. У травні 1942 року

відбулася конференція ОУН у Почаєві, яка підтримала позицію О. Кандиби. Після конференції О. Кандиба перебрав керівництво в ОУН у свої руки, хоча А. Мельник надалі залишався формальним лідером. Позиція О. Кандиби згодом дістала схвалення на з'їзді українських самостійників у серпні 1942 року в Києві.

Значну увагу у розділі приділено зовнішньополітичній діяльності ОУН. Наголошується, що основна частина дипломатичних акцій ОУН та її місії діяли в державах, у яких парвлячі режими сповідували ідеологію, близьку до українського націоналізму — в Італії, Хорватії, Іспанії, Фінляндії.

У 1943 році О. Кандиба значно омолоджує кадри ОУН, доручаючи важливі пости молодим діячам — К. Швецеві, К. Товстюкові, Я. Гайвасові, О. Штулеві та іншим. Водночас він веде переговори з бандерівською ОУН про примирення. Кілька раундів переговорів завершилися практично нічим.

На початку 1944 р. німці провели чергову хвилю репресій серед українських націоналістів. У результаті в концтаборі опинилися А. Мельник, Є. Онацький, М. Мушинський, В. Маритнець та інші члени керівництва ОУН. У травні того ж року у Львові було заарештовано О. Кандибу. Невдовзі він загинув у концтаборі. Керівництво мережею ОУН в Краї тимчасово обійняв Я. Гайвас.

Восени 1944 року ставлення німців до українців дещо пом'якшилося. У жовтні було звільнено А. Мельника, дещо раніше — С. Бандеру. Українським політикам було запропоновано створити спеціальний надпартійний орган для керівництва українським національно-визвольним рухом /під егідою Німеччини/. Головою Українського Національного Комітету було обрано А. Мельника. Однак він висунув вимоги, на які не могла погодитися німецька сторона, На початку 1945 року його було усунуто від керівництва УНК і на його місце призначено генерала П. Шандрука.

У квітні 1945 р. члени ПУН перейшли у район бойових дій і здалися

представникам антигітлерівської коаліції. Оскільки ще 1943 року ОУН стараннями О. Кадиби вели переговори з представниками Великобританії і США, українські політики не розглядалися як нацистські колаборанти і дістали змогу активно діяти за кордоном.

У ТРЕТЬОМУ РОЗДІЛІ “Теоретичні концепції та практична діяльність ОУН у військовій сфері /1939-1945 рр./” узагальнюється мілітарний досвід діяльності ОУН, набутий у роки Другої світової війни.

Автор в розділі висвітлив передвоєнну історію ОУН, наголошуючи на тому, що військова доктрина Організації почала творитися ще в часи Конгресу Українських Націоналістів /1929 р/ і згодом зазнала чимало змін, оскільки була тісно пов’язана з політичними доктринами та політичними орієнтаціями Проводу.

Значну увагу приділено боям на Закарпатті у березні 1939 року, оскільки в цей час ОУН дістала справжнє бойове хрещення і змогла побачити слабкі сторони своєї доктрини. Наголошується на діяльності Військового Штабу ПУН та трьох його центрів /Париж, Роттердам, Відень/, акцентується на участі спостерігачів від ОУН у навчаннях військових з’єднань європейських держав, на військово-виховній роботі в ОУН.

З початком Другої світової війни ОУН створила особливий батальйон “Bergsbauern Hilfe” у складі німецької армії /“Легіон Сушка”/, який пройшов з німецькими військами до м. Самбора на Львівщині. Згодом батальйон було розформовано.

Після нападу Німеччини на Радянський Союз націоналісти під виглядом перекладачів та допоміжного персоналу масово перебазовуються на східні терени України. Майже стихійно утворюються Похідні групи ОУН, які на Сході творять адміністрацію та відроджують нормальне політичне життя. З Буковини виходить ще одна похідна група — Буковинський курінь, яка у жовтні 1941 року складає у Києві присягу на вірність УНРаді.

Влітку 1942 року на Волині починають діяти мельниківські партизанські загони — М. Недзведського, М. Данилюка, П. Марчука, О. Бабія. Вони проводять акції, скеровані проти німців та червоних партизанів. На початок 1933 р. мельниківці налагоджують стосунки з загонами Т. Боровця та бандерівськими відділами. Однак у липні 1943 р. більшість загонів ОУН була роззброєна бандерівською УПА. При цьому частина мельниківців влилася в УПА і згодом проявила мужність і героїзм у боях за незалежність України в лавах Повстанської Армії.

У серпні 1943 р. частина "непримиренних" повстанців, налаштованих негативно щодо УПА, при сприянні німецької адміністрації створила Український Легіон Самооборони /31-й батальйон СД/ чисельністю біля 600 чоловік, переважно членів ОУН. Батальйон планувалося використовувати для проведення каральних акцій проти УПА, однак невдовзі його було переведено у Польщу для дій проти АК. У вересні 1944 року УЛС було перекинуто для придушення повстання в район Варшави. У 1945 р. біці УЛС були дислоковані в Словенії, в районі м. Марібор. Тут вони зробили спробу перейти на бік четників полк. Михайловіча, але були роззброєні і приєднані до дивізії СС "Галичина". Згодом на основі УЛС німці розпочали творення Другої дивізії Української Національної армії.

У роботі спростовується поширене твердження про "мельниківський" характер дивізії СС "Галичина", однак наголошується на тому, що чимало мельниківців і справді взяли участь у діяльності німецьких військових формувань /веркшущ, шуцманшафт тощо/.

Як завершальна сторінка збройної діяльності ОУН у роки війни розглядається невдала спроба творення влітку 1944 року на Бойківщині Загону імені П. Полуботка та його роззброєнні відділами УПА.

У **ВИСНОВКАХ** сформульовано основні підсумки дослідження. В них наголошується, що ОУН у роки Другої світової війни акумулювала

величезний досвід політичної діяльності, здійснила ідеологічну еволюцію, перетворилася з ультрарадикальної організації на структуру, близьку до західноєвропейського консервативного ідеалу. ОУН виступила однією з основних сил в українському національно-визвольному русі, вони розробила оригінальні прогамові документи та теорію державотворення, що багато в чому актуальні й донині. У роки війни ОУН сприяла підвищенню рівня національної свідомості та національної ідентичності українців. Все це спонукає до подальших всебічних досліджень в галузі історії ОУН.

Основні положення дисертаційного дослідження висвітлені у таких публікаціях автора:

1. До питання про українсько-німецькі стосунки у 1944 році. // Україна в минулому. — Вип. 3. — К. — Львів, 1993. — С. 66-88.
2. Свідчення про спільні дії УПА і АК на Перемишльській землі у 1945 році. // Там же. — С. 88-92.
3. Генеза ідеології “демократичного націоналізму”. // Державність. — 1994. — N 1-2. — С. 44-45.
4. Трагедія і велич Карпатської України. // Республіканець. — 1994. — N 1-2. — С. 88-94 /у співавторстві/.
5. Багряними шляхами. // Армія України. — 1992. — N 1. — С. 48-62.
6. Ще один документ з часів боротьби УПА. // Україна в минулому. — Вип. 7. — К. — Львів, 1995. — С. 81-98.
7. (рецензія на) Прокоп М. Напередодні незалежної України. — Нью-Йорк — Париж — Сідней — Торонто — Львів, 1933. // Там же. — С. 221-224.
8. Перспективи українського націоналістичного руху. // республіка. — 1995. — N 1. — С. 18-21.
9. Організація Українських Націоналістів. // Довідник з історії України. — Т. 2. — К., Генеза, 1995. — С. 308-313 /у співавторстві/.
10. Кандиба О. // Там же. — С. 9-10.
11. Поліська Січ. // там же. — С. 381-382.

12. Мельник А. // Там же. — С. 219 /у співавторстві/.
13. П'ять невідомих листів Олега Кандиби до Миколи Андрусяка. // Самостійна Україна. — 1995. — N 1. — С. 46-54.
14. Суперечка за шкіру невбитого звіра: боротьба за владу в майбутній українській державі на початку Другої світової війни. // Перші та Другі читання пам'яті В. Липинського. — Львів —Луцьк, 1995. — С. 31-34.
15. Організація Українських Націоналістів у 1939-1945 рр.: доба переоцінки ідеологічних цінностей. // Європа в XX веке: путь от войны к миру. — Тезисы международной конференции. — Харьков, 1995. — С. 51-55.

Бондаренко К. П. Деятельность Организации Украинских Националистов накануне и в годы Второй мировой войны /1938-1945/: политический и военный аспекты — Львов, 1997.

В диссертации исследуется деятельность одной из основных политических сил украинского национально-освободительного движения — Организации Украинских Националистов, возглавляемой А. Мельником, в 1938-1945 годах. Основное внимание уделено стратегии и тактике борьбы за независимость Украины в условиях смены оккупационных режимов. Доказано, что Организация Украинских Националистов явилась одним из главных катализаторов активизации национальной жизни в Украине в годы Второй мировой войны, способствовала дальнейшему сплочению украинской нации. Кроме того, акцентируется внимание на политических и военных доктринах, разработанных теоретиками ОУН, а также на их практическом внедрении.

K. Bondarenko. Activity of Ukrainian Nationalist's Organization on the Eve and During World War II (1938-1945): Political and Military Aspects. — L'viv, 1997.

The dissertation deals with the activity of one of the main political forces in the Ukrainian national liberation movement — Ukrainian Nationalist Organization led by Andrii Melnyk — in 1938-1945. The attention is devoted mainly to the strategy and tactics of the struggle for the independence of Ukraine during the changes of occupational regimes. The author has proved that the Ukrainian Nationalist Organization was one of the main factors of Ukrainian national life during the World War II and contributed to the consolidation of the Ukrainian nation. The author has also focused on the political and military doctrines developed by the OUN theoreticians as well as on their practical implementation.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: Організація Українських Націоналістів, мельниківці, бандерівці, Провід Українських Націоналістів, Українська Повстанська Армія, національно-визвольна боротьба, німецький окупаційний режим.

416490

АВ 37.002

Підписано до друку 06.02.97 р. Формат 60x84/16.

Обсяг 1 друк. лист. Зам. . Тир 100.

Львів. Виробничо - комерційне підприємство «ВМС».